

Катерина Богданівна КОЗАК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та логістики,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-8099-6607
E-mail: kozakkate.coach@gmail.com

АРХІТЕКТОНІКА АДАПТИВНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Козак, К. Б. Архітектоніка адаптивного механізму управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва [Текст] / Катерина Богданівна Козак // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 3. – С. 282 – 288. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Сучасний стан зовнішнього середовища, який детермінується викликами сталого економічного розвитку, став об'єктивною основою твердження: забезпечення успішного функціонування підприємств (підвищення рівня конкурентоспроможності та зміцнення їх потенціалу) агропромислової сфери не є можливим без урахування зовнішніх чинників та оперативної реакції на їх зміни, формування адаптивних механізмів управління, здатних забезпечити перехід підприємств агропромислового виробництва на траєкторію сталого економічного розвитку.

Метою статті є запропонувати архітектоніку адаптивного механізму управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва та обґрунтувати його основні елементи

Результати. Обґрунтовано, що інструментальне наповнення діяльності суб'єктів зовнішнього середовища включає механізми прямого впливу (законодавчо-нормативна база, реалізація державних програм та інвестиційних проектів, тарифні обмеження, нетарифні обмеження) і непрямого впливу (процеси формування платоспроможного попиту; інструменти конкурентної взаємодії; ціновий механізм; контрактна система; розвиток інфраструктури; нематеріальні інструменти; грошово-кредитна, фінансова, соціальна політика; фінансова допомога). Використання програмного продукту TextAnalyst дозволило сформулювати узагальнені визначення категорії механізм управління (сукупність взаємопов'язаних форм, методів, інструментів цілеспрямованого впливу на об'єкт управління задля досягнення визначених цілей). Розроблено адаптивний механізм управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва на основі методу «білої скриньки». Останній представлено блоком вхідних потоків, об'єктною структурою впливу, вихідними потоками. Встановлено, що актуальний стан агропромислового виробництва і його здатність до змін визначається внутрішньою системою адаптаційного механізму у складній взаємодії адаптивного потенціалу, адаптаційного процесу, адаптаційних можливостей, елементів адаптації, атракторів, точок біфуркації, вектору адаптації.

Ключові слова: адаптивність, механізм управління, інструменти управління, сталий економічний розвиток, агропромислове виробництво.

ARCHITECTONICS OF ADAPTIVE MECHANISM MANAGEMENT OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Abstract

Introduction. *The current state of the environment, which is determined by the challenges of sustainable economic development, has become an objective basis for the statement: ensuring the successful operation of enterprises (increasing competitiveness and strengthening their potential) is not possible without external factors and rapid response to their changes, the formation of adaptive management mechanisms that can ensure the transition of agricultural enterprises to the trajectory of sustainable economic development.*

The purpose of the article is to offer the architectonics of the adaptive mechanism of management of sustainable economic development of agricultural production and to substantiate its main elements.

Results. *It is substantiated that the instrumental content of the activities of the environment includes mechanisms of direct influence (legislative and regulatory framework, implementation of government programs and investment projects, tariff restrictions, non-tariff restrictions) and indirect influence (processes of effective demand; instruments of competitive interaction; price mechanism; contract system, infrastructure development, intangible instruments, monetary, financial, social policy, financial assistance). The use of the software product TextAnalyst allowed to formulate generalized definitions of the category of control mechanism (a set of interrelated forms, methods, tools of purposeful influence on the object of management to achieve certain goals). An adaptive mechanism for managing sustainable economic development of agricultural production based on the "white box" method has been developed. The latter is represented by a block of input streams, object structure of influence, output streams. It is established that the current state of agricultural production and its ability to change is determined by the internal system of adaptation mechanism in the complex interaction of adaptive potential, adaptation process, adaptation capabilities, elements of adaptation, attractors, bifurcation points, adaptation vector.*

Key words: *adaptability, management mechanism, management tools, sustainable economic development, agricultural production.*

JEL classification: Q01; Q13

Вступ

Сучасний стан зовнішнього середовища, який детермінується викликами сталого економічного розвитку, став об'єктивною основою твердження: забезпечення успішного функціонування підприємств (підвищення рівня конкурентоспроможності та зміцнення їх потенціалу) агропромислової сфери не є можливим без урахування зовнішніх чинників та оперативної реакції на їх зміни, формування адаптивних механізмів управління, здатних забезпечити перехід підприємств агропромислового виробництва на траєкторію сталого економічного розвитку.

Дослідження адаптації, принципів побудови і реалізації адаптаційних механізмів у структурі управління підприємством з огляду на різні методологічні підходи склало науковий інтерес таких вчених, як Барановський В.В., Куценко В.І., Лепейко Т.І., Лопатинський Ю.М., Пакулін С.Л., Пакуліна А.А., Стельмашук А.М., Тодорюк С.І., Трегобчук В.М., Туниця Т.Ю., Халатур С.М. та інших [1-8]. Критичний огляд наукових робіт дозволяє зробити висновок про відсутність комплексного підходу до аналізу проблем формування адаптивних механізмів управління агропромисловим

виробництвом на макро- та мікроекономічному рівнях з врахуванням вимог і особливостей системи сталого економічного розвитку.

Мета дослідження

Метою статті є запропонувати архітектоніку адаптивного механізму управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва та обґрунтувати його основні елементи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Виходячи з поставленої мети, зосередимо увагу на суб'єктах зовнішнього впливу на стан та перспективи розвитку агропромислового виробництва. З огляду на це розкриємо поняття зовнішнього середовища підприємства. Зовнішні чинники здійснюють вплив на підприємство поза зоною безпосереднього контролю самого підприємства. Отже, зовнішнє середовище являє собою сукупність суб'єктів і чинників, які діють за межами суб'єкта господарювання.

Об'єкт впливу представлено агропромисловим виробництвом в багатоскладності його структури з виділенням чотирьох блоків – аграрне виробництво, підприємства забезпечуючої галузі, підприємства переробної галузі, суб'єкти логістично-інфраструктурної сфери. Взаємодія між суб'єктами в середині кожного блоку відбувається на основі ринкової конкуренції, міжблокові відносини базуються на ціновому механізмі.

Суб'єкти зовнішнього впливу на стан та перспективи розвитку агропромислового виробництва являють собою сукупність агентів зовнішнього середовища, діяльність яких відбувається поза межами підприємства. Залежно від характеру впливу (прямий і непрямий вплив) виділено рівень зовнішнього мікросередовища з суб'єктним наповненням у вигляді клієнтів, конкурентів, постачальників, посередників і контактних аудиторій, а також рівень системного впливу на бізнес-середовище з окресленням мезоекономічного (представлено суб'єктами місцевого самоврядування), макроекономічного (суб'єктивується системою органів державного управління), наднаціонального (уособлюється міжурядовими і неурядовими організаціями глобального рівня) підрівнів.

Ідентифікацію цілей прогресивного економічного розвитку галузі здійснено на основі критеріїв складності та часового лагу. Так, виділено рівні глобальних, основних, поточних цілей. Представимо авторське бачення їх сутнісного наповнення:

- глобальна ціль – зміцнення конкурентоздатності підприємств агропродовольчого виробництва в цілому і певних його суб'єктів зокрема;
- основні цілі – покращання бізнес-процесу; задоволення потреб та очікувань споживачів; розвиток внутрішніх можливостей; задоволення потреб та інтересів акціонерів;
- поточні цілі – показники обсягів виробництва продукції; фінансові показники; показники основних засобів та їх використання; показники використання матеріальних ресурсів; показники трудових ресурсів, соціального захисту та використання персоналу; показники ефективності операційної діяльності; показники нематеріальних активів тощо.

Інструментальне наповнення діяльності суб'єктів зовнішнього середовища включає механізми прямого впливу (законодавчо-нормативна база, реалізація державних програм та інвестиційних проектів, тарифні обмеження, нетарифні обмеження) і непрямого впливу (процеси формування платоспроможного попиту; інструменти конкурентної взаємодії; ціновий механізм; контрактна система; розвиток інфраструктури; нематеріальні інструменти; грошово-кредитна, фінансова, соціальна політика; фінансова допомога).

Механізм зовнішнього впливу на економічний розвиток агропромислового виробництва представлено у складній системній взаємодії й взаємозалежності таких елементів, як об'єкт, суб'єкт, цілі, інструменти. Відносини між суб'єктом і об'єктом складаються у багаторівневу систему взаємного впливу. Визначення цілей реалізує принцип динамічності та є похідною від внутрішнього стану об'єкта, який варто оцінювати не відокремлено, а на основі порівняння з найкращими практиками глобального рівня. Принцип системності у формуванні конкурентоспроможності галузі має потенціал формування конфлікту цілей – неспівпадіння індивідуальних інтересів мікроекономічного рівня з суспільними потребами макроекономічного рівня. Інструменти, що використовуються суб'єктами зовнішнього впливу, є іманентними суб'єктам і визначаються їх місцем у системі ринкової і політичної влади та функціональним наповненням.

Перспективи включення агропромислового комплексу до процесів реалізації глобальних цілей, сформульованих у межах парадигми сталого розвитку, визначаються станом інституційної матриці. Останню умовно сегментовано на блоки: блок легітимації та управління (інститути права, інститути влади), блок обмеження (дозволу), блок розвитку (дорадчі інститути, міжнародні формальні інститути коригування та мотивації), блок комунікації (інститути громадянського суспільства), блок функціонування (базові економічні інститути). Кожен з перерахованих елементів інституційного середовища включає комплекс інститутів зі специфічними функціями та можливостями впливу на економічні, соціальні та екологічні параметри розвитку сфери агропромислового виробництва.

Високий ступінь інституціоналізації корупції значно обмежує утворювальний потенціал інституційного блоку легітимації та управління, уособленого інститутами влади і права. Можливості самоінституалізації як функція держави розвинулася не у форми укорінення механізмів імплементації елементів сталості у соціально-економічні процеси, а у суспільно-небезпечні прояви реалізації вузькогрупових інтересів у межах систем високорівневої корупції. Останній конкретизується в формах корупційного лобізму, корупційного протекціонізму і фаворитизму, інвестиції у політику з отриманням «дивідендів» у вигляді високих державних посад, зрощенні влади і бізнесу, надання необґрунтованих податкових пільг, підтримання монополій щодо визначених видів економічної діяльності, створення штучних обмежень для бізнесу, торгівля державними посадами. Інституційний блок обмеження (дозволу) як елемент владної ієрархії також має негативні ознаки, спричинені наявністю корупційних схем.

Залучення зацікавлених сторін до вирішення проблемних питань регулювання суспільних відносин у парадигмі сталого розвитку забезпечено блоками розвитку та комунікації, до складу яких включено дорадчі органи (установи публічної влади, що на постійній чи тимчасовій основі реалізують право участі громадян в управлінні державними та суспільними справами шляхом проведення консультацій з громадськістю, попереднього обговорення питань, віднесених до компетенції органу публічної влади та здійснення громадського контролю за його діяльністю), інститути громадянського суспільства (громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації), а також міжнародні формальні інститути коригування та мотивації.

Трансформація базових економічних інститутів (інституту підприємництва, інституту контракту, інституту власності) в межах парадигмальних змін у філософії господарювання, що відбулися в змінах сутнісного наповнення принципу раціоналізації, відбувається на основі включення до структури класичних принципів функціонування елементів моральної відповідальності (в тому числі й перед майбутніми поколіннями).

В структурі глобальних цілей сталого розвитку виділено три групи: сфера безпосереднього впливу, сфера опосередкованого впливу, забезпечуюча сфера. Основою запропонованої класифікації цілей став критерій потенціалу агропромислового виробництва щодо вкладу у їх вирішення. Найбільш актуальною визнано сферу безпосереднього впливу, що включила наступні елементи: подолання голоду, міцне здоров'я та благополуччя, гідна праця та економічне зростання, відповідальне споживання та виробництво.

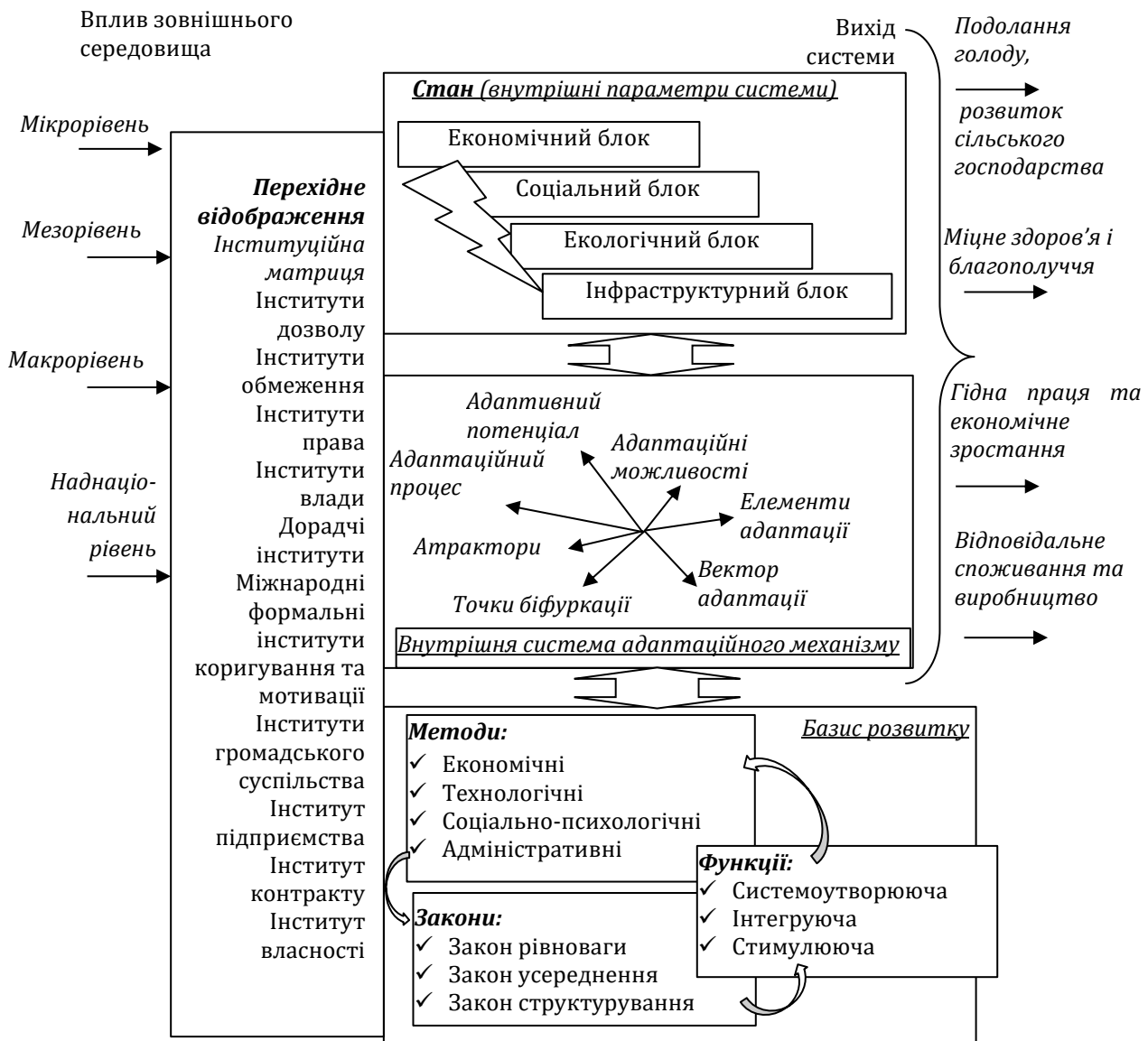

Рис. 1. Архітектура адаптивного механізму управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва

Використання програмного продукту TextAnalyst дозволило сформулювати узагальнені визначення категорії механізму (як процесу, що орієнтовано реалізує сукупності функцій управління виробництвом з метою досягнення результату у вигляді бажаних перетворень) з подальшим переходом до більш конкретних понять, таких як економічний механізм (що конкретизується в економічних методах управління на підприємстві, які спрямовані на регулювання економічних відносин та процесів як комплексної системи елементів); господарський механізм (сукупність економічних методів та організаційно-економічних форм управління виробничими відносинами на основі економічних законів); організаційно-економічний механізм (сукупність процесів

регулювання виробництва, структурно представлених технологічними та організаційними складовими, спрямованих на покращення результатів діяльності суб'єктів господарювання); механізм управління (сукупність взаємопов'язаних форм, методів, інструментів цілеспрямованого впливу на об'єкт управління задля досягнення визначених цілей).

Використано модель «білої скриньки», елементами якої є визначення таких елементів:

- Вхідні потоки, що ініціюється і реалізуються зовнішніми факторами впливу, які структуровано за рівнями функціонування (мікро-, мезо-, макро-, наднаціональний рівні); останні реалізують свій потенціал через перехідне відображення інституційній матриці, що включає інститути дозволу, інститути обмеження, інститути права, інститути влади, дорадчі інститути, міжнародні урядові інститути коригування і мотивації.

- Об'єкт впливу, який ідентифіковано агропромисловим виробництвом в сукупності економічного, соціального, екологічного, інфраструктурного блоків функціонування. Актуальний стан системи детермінується внутрішньою системою адаптаційного механізму у складній взаємодії адаптивного потенціалу, адаптаційного процесу, адаптаційних можливостей, елементів адаптації, атракторів, точок біфуркації, вектору адаптації. Адаптаційний механізм реалізується на основі базису розвитку з виділенням функцій, методів та законів.

- Вихідні потоки. Результатом дії адаптивного механізму управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва визнано досягнення глобальних цілей сталого розвитку, серед яких: подолання голоду, розвиток сільського господарства, міцне здоров'я і благополуччя, гідна праця та економічне зростання, відповідальне споживання та виробництво.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, у процесі дослідження було розроблено адаптивний механізм управління сталим економічним розвитком агропромислового виробництва на основі методу «білої скриньки». Останній представлено блоком вхідних потоків, об'єктною структурою впливу, вихідними потоками. Зовнішні фактори впливу структуровано за рівнями функціонування (мікро-, мезо-, макро-, наднаціональний рівні). Вхідні потоки реалізують свій потенціал через перехідне відображення інституційної матриці, що включає інститути дозволу, інститути обмеження, інститути права, інститути влади, дорадчі інститути, міжнародні урядові інститути коригування і мотивації. Актуальний стан агропромислового виробництва і його здатність до змін визначається внутрішньою системою адаптаційного механізму у складній взаємодії адаптивного потенціалу, адаптаційного процесу, адаптаційних можливостей, елементів адаптації, атракторів, точок біфуркації, вектору адаптації. Вихідні потоки системи спрямовані на досягнення глобальних цілей сталого розвитку, серед яких: подолання голоду, розвиток сільського господарства, міцне здоров'я і благополуччя, гідна праця та економічне зростання, відповідальне споживання та виробництво.

Список літератури

1. Барановський В.В. До концепції переходу України на модель сталого розвитку. *Економіка України*. 2001. № 7. С. 78-83.
2. Куценко В.І. Стратегія сталого розвитку крізь призму соціо-гуманітарної сфери. *Вісник Національної академії наук України*. 2012. № 1. С. 79-88.
3. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

-
4. Пакулін С.Л., Пакуліна А.А. Управління сталим розвитком сучасного підприємства. *Траектория науки*. 2016. № 3 (8). С. 120-132.
 5. Стельмашук А.М. Економічний механізм сталого розвитку галузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. *Інноваційна економіка АПК*. 2010. № 4 (18). С. 57-60.
 6. Трегобчук В.М. Еколого-економічна концепція ефективного і сталого розвитку національного АПК. *Економіка АПК*. 1995. № 6. С. 3-13.
 7. Туниця Т.Ю. Економічна політика збалансованого природокористування у контексті глобалізаційних процесів. *Науковий вісник*. 2007. Вип. 17.7. С. 118-126.
 8. Халатур С.М. Моніторинг державних програм розвитку сільського господарства України. *Агросвіт*. 2017. № 6. С. 3-7.

References

1. Baranovskyi, V.V. (2001) «For the conception of switching Ukraine to the model of sustainable development». *Ekonomika Ukrainy*. no. 7. pp. 78-83.
2. Kutsenko, V.I. (2012). «The strategy of steel development across the prism of the social and humanitarian sphere». *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy*. no. 1. pp. 79-88.
3. Lopatyns'kyj, Yu.M., Todoriuk, S.I. (2015). Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv [Determinanti of steel development of agricultural enterprises]. Chernivets'kyj nats. un-t. Chernivtsi. Ukraine.
4. Pakulin, S.L., Pakulina, A.A. (2016). «Management of steel development of the current enterprise». *Traektoryia nauky*. no. 3 (8). pp. 120-132.
5. Stel'maschuk, A.M. (2010). «Economic mechanism of sustainable development of the livestock industry in agricultural enterprises». *Innovatsijna ekonomika APK*. no. 4 (18). pp. 57-60.
6. Trehobchuk, V.M. (1995). «Ecological and economic conception of the efficient and sustainable development of national agroindustrial complex». *Ekonomika APK*. no. 6. pp. 3-13.
7. Tunytsia, T.Yu. (2007). «Economic policy of the balanced environmental use in the context of globalization processes». *Naukovyi visnyk*. vol. 17.7. pp. 118-126.
8. Khalatur, S.M. (2017). «Monitoring of state programs of agricultural development of Ukraine». *Ahrosvit*. no. 6. pp. 3-7.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2020 р.